

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: Lezer, krant en politiek

Kok, W.; Niemöller, K.

Citation

Kok, W., & Niemöller, K. (1977). Boekbespreking van: Lezer, krant en politiek. *Acta Politica*, 12: 1977(4), 533-536. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3451781>

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3451781>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

De empirie is hier het informatieproces' (205). De politicologische empirische theorie die MvS voorstaat, heeft kennelijk niet te maken met opinies en belangen. Wat zou dan de inhoudelijke betekenis van zo'n theorie zijn?

Het deel van het proefschrift, waar de empirische toetsing wordt besproken is helaas al even teleurstellend. Dit komt voornamelijk door de in methodologisch opzicht gebrekkige manier waarop de analyse is uitgevoerd. Maar ook door de manier waarop de gegevens zijn verzameld. Zo is het opvallend, dat verreweg de meeste vragen uit de enquête betrekking hebben op de opinies van de kamerleden — naar hun feitelijk gedrag is niet gevraagd. Er is bijvoorbeeld geen vraag gesteld naar de frequentie van aanwezigheid bij plenaire zittingen, hoewel zo'n eenvoudige variabele de beschouwing over de waarde van het plenum als informatiebron (p. 114-115) heel wat relevanter had gemaakt.

Het analyseren van methodologische fouten in een data-analyse vergt veel ruimte en in het kader van deze bespreking zal ik me dan ook tot twee frappante staaltjes beperken.

Ongeacht het meetniveau van de variabelen gebruikt MvS de associatiemaat gamma, die alleen geschikt is voor ordinale variabelen. Dit leidt soms tot ongefundeerde conclusies. MvS onderzoekt bijvoorbeeld in tabel A-9 (p. 227), of er een samenhang bestaat tussen de manier waarop het parlementslid zijn informatie heeft verkregen voor de casus en de manier waarop hij in het algemeen informatie verkrijgt. Beide nominale variabelen hebben als waarden 'ongevraagd, opgevraagd, geen verschil'. Omdat MvS gamma gebruikt, is het van belang in welke volgorde deze waarden staan gerangschikt. Als we dan ook in deze tabel een variabele anders ordenen (b.v. opgevraagd-ongevraagd-geen verschil), vinden we een gammawaarde van 0,004 (MvS vind 0,47). De 'substantiële samenhang' (nl. 0,47) waar MvS over spreekt op p. 227 is dan ook volledig afhankelijk van de manier waarop hij zijn tabel opstelt, aangezien dezelfde data een gammawaarde van vrijwel 0 kunnen opleveren. MvS' conclusie dat 'de casus-wetsvoorstellen door de meeste respondenten representatief voor hun legislatieve informatieproces in het algemeen geacht . . . worden' (p. 228) volgt dan ook niet uit zijn analyse. Een tweede voorbeeld van methodologisch feilen vinden wij in tabel A-2 (p. 222) waar MvS de fractiegrootte (groot, midden, klein) aan de fractiekleur (regeringsfractie of oppositie) relateert. De weergave en de analyse van deze eenvoudige 2x3 tabel zijn slecht. Alleen de percentages in de cellen worden weergegeven. Bij omrekening (m.b.t. tabel A-1) tot absolute getallen raakt de lezer in verwarring, tot hij merkt dat twee percentages in de tabel verwisseld zijn. De interpretatie van het gevonden verband ($\gamma = 0,55$) is op zijn zachtst gezegd vreemd. Het is de moeite waard om de betreffende alinea in zijn geheel te citeren, daarbij bedenkend dat het gaat om een samenhang tussen één nominale variabele (fractiekleur) en één ordinale variabele (fractiegrootte). 'Dit betekent dat tussen beide variabelen een zekere contaminatie bestaat, vooral ten aanzien van sommige fractiecategorieën (middelgrote fracties als onafhankelijken). Bovendien impliceert dit dat eigenschappen van genoemde fracties uit beide variabelen verklaard kunnen worden (bicausaliteit)'. (p. 222). Bij MvS levert één tabel wel zeer veel informatie op! Afgezien van een in dit verband vreemde term als bicausaliteit en van de ongeoorloofde toespitsing van het verband op sommige fractiecategorieën is het zeer opvallend dat bepaalde waarden van variabelen als 'onafhankelijk' worden aangeduid. De technische term 'onafhankelijk' is hier *ten onrechte* gebruikt, want beide variabelen zijn niet onafhankelijk van elkaar en bovendien *verkeerd* gebruikt omdat in deze zin alleen variabelen, maar geen waarden van va-

riabelen, onafhankelijk kunnen zijn.

Al met al een teleurstellend boek, waarvan het lezen ook nog een moeilijke opgave is door het loodzware taalgebruik van de auteur, wat uit de gegeven citaten wel afdoende naar voren zal zijn gekomen.

O. Schmidt

J. J. van Cuilenburg, *Lezer, krant en politiek*, Amsterdam 1977; G. W. Noomen, *Beweren en motiveren*, Amsterdam 1977

Op 17 juni 1970 bestaat dagblad De Tijd 125 jaar. Tot uitbundig feesten komt het door de slechte commerciële omstandigheden van de krant niet. Nog geen jaar later is de toestand zo penibel dat de redactie een wanhoopscampagne moet starten onder het motto 'Wij gaan door met De Tijd'. De bedoeling is te komen tot een Tijd 'nieuwe formule': een progressieve katholieke kwaliteitskrant. Alle redactionele enthousiasme en financiële injecties uit de fondsen van CRM ten spijt overlijdt de patient echter op 31 augustus 1974. Rentabiliteitsoverwegingen dicteren de criteria volgens welke de VNU concerndirectie overgaat tot actieve euthanasie. De Tijd als dagblad is niet meer. Maar omdat het lijkt ter beschikking van de wetenschap is gesteld wordt er in zekere zin toch doorggegaan en wel door het tweetal onderzoekers dat al eerder in opdracht van De Tijd een inhoudsanalyse en lezerskringonderzoek had uitgevoerd. Onmiddellijk na het officiële bericht van opheffing startten zij een al eerder voorgenomen vervolgonderzoek waarop zij dan onlangs zijn gepromoveerd. Met enige nadruk presenteren zij hun aanpak als een proeve van 'geïntegreerd medium-onderzoek'. In plaats van een geïsoleerde bestudering van elementen uit de communicatieketen zender - kanaal/boodschap - ontvanger achten zij het noodzakelijk lezersonderzoek en inhoudsanalyse direct met elkaar in verband te brengen.

In zijn 'Lezer, Krant en Politiek' onderzoekt Van Cuilenburg vooral wat de gevolgen zijn van verschillen in politiek opzicht tussen krant en lezer voor de binding van de lezer aan zijn krant en of lezers een krant kiezen op grond van een politiek-inhoudelijke afweging. Centrale vragen daarbij zijn dan op welke wijze lezers de politieke opstelling van hun krant waarnemen, wat het gevolg van verschillen op dit punt betekent voor de binding waarbij een onderscheid wordt gemaakt tussen lezers die wel een andere krant als vergelijking hanteren en zij die dat niet doen. Verder kijkt hij welke rol binding, het oordeel van de lezer over zijn krant, speelt bij de beslissing over de continuering van het abonnement. De gegevens voor het lezersonderzoek zijn met behulp van het NIPO verkregen door mondelinge enquêtes onder Tijd-lezers, Tijd-bedankers en om te zien in hoeverre de analyseuitkomsten generaliseerbaar zijn is tevens een aantal Telegraaf-lezers ondervraagd. Behalve De Tijd zijn nog 10 andere kranten aan inhoudsanalyse onderworpen (waarbij De Waarheid ontbreekt, hetgeen gezien de aard van de probleemstelling toch wel jammer is). In een 'excurs' wordt met de uitkomsten daarvan geprobeerd empirisch aan te tonen dat de politieke diversiteit van de nederlandse dagbladpers bevredigend is en dat daaraan door het verdwijnen van De Tijd weinig afbreuk is gedaan.

De politieke richting van de lezer is bepaald door een gewogen optelsom te hanteren van zijn opvattingen over vrijheid, gelijkheid en broederschap. Als indicatoren voor deze aan Kuipers politiekbegrip ontleende dimensionaliserings zijn standpunten over actuele zaken waarover flinke meningsverschillen in de bevolking bestonden (en die dus maximaal tussen respondenten discrimineerden) genomen. Bij die

weging is gekozen voor de verhouding waarmee bij een landelijk NIPO-steekproef uit eind '74 de verschillen in partijkeuze maximaal (dat is voor 26,3 %) konden worden verklaard. De politieke richting van een *krant* wordt afgeleid uit het oordeel van die krant over politieke actoren als het kabinet Den Uyl en (combinaties van) de grote partijen. De plaats van de partijen op het politieke richtingscontinuüm is vastgesteld aan de hand van de oordelen van een landelijke steekproef van kiezers daarover. De belangrijkste uitkomst van de centrale vraagstelling is dat politieke verschillen als verklarende factor voor een verschil in binding pas op de 10e plaats komen. Binding blijkt vooral samen te hangen met belangstelling voor de algemene inhoud van de krant, de bestede leestijd en (bij De Tijd-lezers) de voorkeur voor een katholieke krant. Verder verklaren de in totaal 21 verschillende factoren die met binding in verband zijn gebracht slechts 25 % van de verschillen in binding terwijl de factor binding op zijn beurt maar weer 9 % verklaart van de factor blijven (abonnementscontinuering). Voorzover het weglomen van Tijd-lezers al verklaard kan worden komt het niet doordat de redactie haar lezers weggeschreven heeft maar vooral omdat de lezers de voorkeur gaven aan regionale en/of ochtendbladen. Bij de keuze voor een ander dagblad tenslotte speelt de politiek-inhoudelijke afweging een zekere rol voor een deel van de lezers. Niet voor allen omdat vrij grote aantallen (21 % van de Tijd-lezers en 42 % van de Telegraaf-lezers) zich geen voorstelling weten van de vormen van de politieke kleur van hun eigen dagblad of nieuwe keuze. Wanneer zij dat wel kunnen wordt de werkelijke afstand tussen henzelf en de krant weer vertekend door processen van assimilatie en contrast.

In 'Beweren en Motiveren' gaat Noomen na wat het effect van stelligheidsrelaties tussen lezer en krant is op de binding van die lezers aan hun krant en welke inhoudsdimensie van een krant wordt omschreven als de mate waarin beweringen in achtergrondartikelen over nederlandse politiek van motiveringen en contextinformatie zijn voorzien. Daartoe wordt van dezelfde kranten als Cuilenburg onderzocht met het artikel als analyse-eenheid en de zin als tel-eenheid de mate vastgesteld waarin beweringen samengaan met motiveringen (motiveringsdichtheid) en welk deel van het artikel uit beweringen bestaat (beweringsdichtheid). De verhouding van beide dichtheden geeft een maatstaf voor de stelligheid van een krant waarbij 'extreem' progressieve of conservatieve kranten een grotere stelligheid vertonen dan de meer gematigde.

Het is niet gelukt om de stelligheid van de lezers op eenzelfde, directe wijze vast te stellen. Als surogaat hiervoor wordt hun F-score gehanteerd. Noomen vindt dan dat verschillen in stelligheid tussen krant en lezer, vooral in combinatie met verschillen in politieke richting, leiden tot een afname van binding. Bij de keuze voor een vervangend dagblad blijkt de stelligheid van Tijd-lezers en nieuwe krant een positieve samenhang te vertonen. Die ontbreekt bij Telegraaf-lezers en hun (fictieve) keuze.

Promotor Diemer kenschetste de beide voorliggende werken als excellente uitingen van een communicatiewetenschap die de laatste jaren in een steeds hogere versnelling geraakt. Bijna verontschuldigend trok hij een vergelijking met zijn eigen proefschrift uit '37 over vrijheid van drukpers dat hij een conventioneel werk noemde uit een tijd dat de (M en T)copromotor nog niet geboren was en modellen nog niet bestonden. Bij deze euforie over de zegeningen van de nieuwe tijd zijn echter wel enige kanttekeningen te plaatsen. Ten eerste kan het label 'geïntegreerd medium-onderzoek' toch de sterke gelijkenis met (ge-avanceerd) marktonderzoek niet verhelen. De economische, sociale en politieke plaats van De Tijd en de Telegraaf blijven

praktisch geheel buiten beschouwing. Wat zenders met de media doen en in welke machtsrelaties de media ingebed liggen komt dus niet aan de orde. Hoe interessant dat politiek kan zijn blijkt bijvoorbeeld uit de in de Haagse Post van 23-7-'77 gesuggereerde vroegere relatie Telegraaf-Shell. Het dagblad als advertentiedrager is ook uit het zicht verdwenen en wel in die mate dat evenmin gesproken wordt over de aantrekkingskracht die een krant door zijn advertenties voor de lezers kan hebben. Wie kent niet de schuld bewust kijkende linkse intellectueel met Telegraaf vanwege de huizen- en auto-annonces (sex-advertenties vindt hij ook in Vrij Nederland). De lezer wordt beschouwd als kritisch consument, een onafhankelijk individu (ook onafhankelijk van het bestaande media-aanbod) dat voorzover niet door toeval op basis van persoonlijkheidskenmerken en kranteninhoud tot zijn dagbladkeuze komt. Dan kan het ook gebeuren dat de onderzoekers min of meer verbaasd concluderen dat het feit dat de Tijd kon worden beschouwd als een van de prominente media van de katholieke zuil er voor binding nogal toe doet.

Een tweede kenmerk is dat de bestaande maatschappelijke situatie en daarbinnen dan weer de gearticuleerde meningen als uitgangspunt en beoordelingscriterium zijn genomen. Dat begint al wanneer, onder verwijzing naar de geschiedenis van het politieke denken, als hoofdlijn van de politieke ontwikkeling het streven naar vrijheid, gelijkheid en broederschap wordt gezien. Sterker komt het tot uiting in de meting van individuele progressiviteit aan de hand van de stellingname (verbaal) inzake actuele discussies. Op die manier maken de onderzoekers de bestaande vertekening binnen de maatschappelijke meningsvorming zonder meer tot de hunne waardoor bijvoorbeeld taboes buiten schot blijven. De door Bachrach en Baratz benadrukte problematiek van het 'second face of power' speelt hier mutatis mutandis in versterkte mate omdat de actuele discussies niet onafhankelijk van de media verlopen. Overduidelijk tenslotte komt dit tweede kenmerk tot uiting wanneer de progressiviteit van kranten wordt gemeten als hun houding ten opzichte van politieke actoren waarvan de politieke plaats is bepaald op basis van de subjectieve beoordeling door een steekproef uit het nederlandse volk. Genoeg echter over dit soort bezwaren, we nemen nu verder hun aanpak als gegeven. Als derde punt willen we dan enkele opmerkingen maken bij de gehanteerde steekproeven. Vertekeningen die kunnen ontstaan doordat aan gezinnen van Tijd-lezers en bedankers werd gevraagd wie zich het meest geroepen achtte de enquête te beantwoorden terwijl dat bij Telegraaf-lezers niet gebeurde worden niet behandeld. Evenmin als het probleem dat lang niet elke lezer een abonnement heeft en dus kan opzeggen (losse verkoop, gezinsleden). De cijfers voor VVD-kiezers zitten ons ook niet geheel lekker. Het percentage van 9 dat we voor de gehele bevolking vinden in de NIPO-weekpeilingen zien we in een overzicht van diezelfde weekpeilingen (Acta Politica 77-1, p. 104-105) nergens terug. En de VVD-voorkeur van 41,9 % van de Telegraaflezers (Van Cuilenburg, p. 51) komt ons in vergelijking met andere enquêtes (NVO, KWO) nogal hoog voor en wijkt in ieder geval af van het beeld van de Telegraaf-lezer als 'modale nederlandse krantenlezer' (Noomen, p. 17) zodat ook de generaliseerbaarheid een wat wankel basis krijgt. Verder lezen Telegraaflezers volgens Van Cuilenburg (p. 25) niet of nauwelijks een tweede krant terwijl wij in het NIPO Media Onderzoek 1973-1974 vinden dat in 121.000 van de 527.000 (d.w.z. 23 %!) gezinnen waarin de Telegraaf komt ook nog een andere landelijke krant komt. Wanneer we dan tevens zien dat zo'n 10 % van de Tijd-gezinnen tevens de Telegraaf leest maar over deze groep in de analyse niets vinden, zijn we gezien de probleemstelling duidelijk op een manco gestuit. Meer specifiek bij Van Cuilenburg is opvallend de ingewikkelde wijze waar-

op hij de 'integratie' tussen krant en lezer ten aanzien van politieke voorkeur aanpakt. Het bleek, zo zegt hij, niet mogelijk de richting van de krant op dezelfde wijze vast te stellen als de politieke voorkeur van de lezers die op basis van uitspraken over actuele strijdpunten op drie dimensies werd gemeten. Het standpunt van de krant werd gedistilleerd uit zijn oordeel over politieke actoren. Onduidelijk blijft waarom terwille van de vergelijkbaarheid ook de lezersvoorkeur niet gewoon in die termen is gemeten of als vertaling daarvan in stemgedrag. Nu is dat oordeel via een achterdeur binnengesmokkeld omdat de weging van de drie dimensies (in een verhouding 6 : 6 : 1; helaas wordt over het voorspellend karakter van 8 : 8 : + niets medegedeeld) is gebeurd op basis van het stemgedrag. De imposante tabellen en factoranalyses introduceren dus een grote hoeveelheid overbodige ruis. Een tweede opmerkelijk punt vormen de moeilijkheden waarin hij komt doordat hij zijn respondenten de partijen laat indelen op een één-dimensionaal links-rechtscontinuum. Noodgedwongen moet hij de daarbij optredende inconsistenties oplossen via methodes die intussen berucht geworden zijn uit de Guttman-schaalanalyse. Wat meer aandacht voor verhandelingen over links-rechtsindelingen (o.a. Roe 1975 en de discussies in Acta Politica) had hem wellicht ook de voordelen doen inzien van het gebruik van meer-dimensionale niet-metrische unfoldingstechnieken (Koomen en Willems, Acta Politica 1969, 4). Kernknelpunt bij Noomen (wiens boek overigens niet bepaald opwindende lectuur vormt) is natuurlijk zijn gebruik van de F-schaal. Wie niet direct ervan overtuigd is dat deze op adequate wijze stelligheid indiceert houdt noodgedwongen flinke reserves tegen alle uitkomsten. De bias van de F-schaal naar rechts-autoritarisme werkt in dit verband extra complicerend. Niet direct inzichtelijk zijn verder de consequenties van de formule waarin de S(telligheid) van de krant als de verhouding tussen motiverings- en beweringsdichtheid wordt uitgedrukt. Bewerings-, motiverings- en contextzinnen dragen op verder theoretisch niet uiteengezette wijze geheel verschillend bij tot de eindscore. Het daaruit resulterende niet-lineaire karakter van S maakt het werken met een gemiddelde S-score twijfelachtig, terwijl een uitspraak als 'de Tijd [...] zes keer minder stellig [...] dan de Telegraaf' (Noomen, p. 87) niet zonder meer mogelijk is. De betrouwbaarheid van coderingen uitgedrukt in correlatiecoëfficiënten tenslotte houdt geen rekening met codeerovereenkomsten op toevalsbasis (zoals bijvoorbeeld Scott's Pi wél doet) en het doorwerken met gegevens bij een correlatie van .48 en .62 (Noomen, p. 256) is dan extra twijfelachtig.

Het inbrengen van al deze (niet uitputtende) bezwaren doet geen recht aan de inventiviteit waarmee beide onderzoekers soms de talloze problemen te lijf zijn gegaan en (vooral ook in de inhoudsanalytische gedeelte) de interessante conclusies waartoe zij gekomen zijn of dito vragen die zij oproepen hebben. Doordat zij in het algemeen zorgvuldig de stappen in hun relaas expliciteren wordt kritiek vergemakkelijkt en dat is uiteraard een flink pluspunt. Een pluspunt is tenslotte ook dat dit werk geschikt lijkt om heel wat discussie bij de nederlandse media-onderzoekers los te maken. Dat maakt dan misschien het gemis aan een dergelijke discussie in de beide proefschriften zelf weer goed.

Walter Kok
Kees Niemöller

Randall Bartlett, *Economic foundations of political power*. New York (Free Press) 1975, 206 p., f 35,35

Zoals uit de titel van dit boek reeds blijkt, stelt Bartlett zich ten doel na te gaan, in hoeverre politieke macht berust op economische macht. Het overheidsbeleid is volgens de auteur een uitdrukking van economische belangen. Op zichzelf is dit nauwelijks een originele bewering en hierin ligt dan ook niet de bijdrage van Bartlett tot de discussie over de relatie tussen politiek en economie. Deze betreft veeleer de specifieke wijze waarop Bartlett tot zijn conclusies komt, namelijk via toepassing van de inzichten van de *nieuwe politieke economie* (term ontleend aan J. v. d. Doel) op de relatie tussen politiek en economie.

Hij gaat uit van een eenvoudig vier-actoren model, bestaande uit: consumenten (strevend naar nutsmaximalisatie), producenten (strevend naar winstmaximalisatie), politici (strevend naar stemmenmaximalisatie) en bureaucraten (strevend naar maximalisatie van de 'bureaucratische zekerheid'). Voorts maakt hij de volgende veronderstellingen: (1) gedrag is gericht op eigen belang, (2) gedrag is rationeel, d.w.z. de actor kiest altijd dat alternatief waarvan hij aanneemt dat de mate van doelbereiking het grootst is en (3) gedrag heeft plaats onder onzekerheid. Deze laatste veronderstelling vormt in Bartletts model het theoretische aangrijpingspunt om machtsuitoefening te omschrijven. De redenering verloopt daarbij ongeveer als volgt. Aan elke onzekerheid kleef een dubbel kostenaspect: kosten van ongeïnformeerd zijn plus kosten van informatieverwerving. Dit gegeven schept mogelijkheden om via *selectieve informatieverschaffing* (subsidized information) macht uit te oefenen: A verschaft B selectieve informatie, waardoor (a) B met een geringe inspanning nieuwe kennis verwerft resulterend in minder onzekerheid en (b) de kans groter wordt dat B een voor A gunstige beslissing neemt. Selectieve informatieverschaffing is voor A *economisch rationeel*, zolang de daaraan verbonden baten de offers overtreffen. De omgekeerde situatie waarin A de offers die B moet brengen om alternatieve (ongewenste) informatie te verwerven vergroot, kan in bepaalde situaties ook een economisch rationele strategie zijn.

Uitgaande van dit in deel I (The development of a positive model) beschreven model tracht Bartlett een *positief* (versus normatief) antwoord te geven op een drietal vragen: (1) hoe komen de beslissingen over de besteding en inning van de collectieve middelen tot stand?, (2) wat betekenen deze beslissingen voor de aanwending van de in een samenleving aanwezige economische hulpbronnen? en (3) welke relatie bestaat er tussen politieke en economische macht? Deze vragen worden in een viertal delen behandeld: deel II (Positive principles of public purchasing), deel III (Positive principles of taxation), deel IV (Non-voting influence) en deel V (The system and the long-run structure of society).

Zijn belangrijkste conclusie luidt, dat het politiek besluitvormingsproces niet leidt tot een overheidsbeleid dat optimaal aansluit bij de wensen van de consumenten (burgers). Zij die een economisch sterke positie innemen zijn via manipulatie van de informatiestromen in staat collectieve beslissingen in voor hen positieve zin te beïnvloeden. Vandaar zijn conclusie: 'Policies will reflect the distribution of economic resources' (p. 156). De consumenten zullen hier weinig aan kunnen veranderen. Enerzijds is hun vraag naar collectieve goederen mede een produkt van de selectieve informatie, waaraan zij zijn blootgesteld (het begrip Pareto-optimaliteit verliest hiermee zijn waarde, omdat ten onrechte gefixeerde preferentiefuncties